O‘ZBEKISTONDA XOTIN-QIZLAR HUQUQLARI VA IJTIMOIY-SIYOSIY FAOLLIGINING RIVOJLANISH TARIXI (2017–2026-YILLAR)”

Ganiyeva Diloromxon
Tadqiqotchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada 2017–2026-yillarda O‘zbekistonda xotin-qizlar huquqlarini ta’minlash, gender tenglikni mustahkamlash hamda ularning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishga qaratilgan islohotlar tahlil qilinadi. Shuningdek, xotin-qizlarning davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtiroki hamda huquqiy manfaatlarini himoya qilishning tarixiy rivojlanish xususiyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: xotin-qizlar huquqlari, gender tenglik, ijtimoiy-siyosiy faollik, davlat siyosati, huquqiy islohotlar, O‘zbekiston, 2017–2026-yillar.

Xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini ta’minlash, ularning jamiyat va davlat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirish zamonaviy demokratik taraqqiyotning muhim ko‘rsatkichlaridan biridir. Jamiyat rivojida ayollarning faolligi nafaqat ularning huquqiy maqomi, balki ta’lim olishi, kasbiy rivojlanishi, iqtisodiy mustaqilligi va jamoat hayotida erkin ishtirok etishi bilan ham belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, O‘zbekistonda 2017-yildan boshlab amalga oshirilgan islohotlar xotin-qizlarning huquqiy himoyasini kuchaytirish va ijtimoiy-siyosiy imkoniyatlarini kengaytirish jarayonining muhim bosqichini tashkil etadi. Mazkur davrni ilmiy o‘rganish xotin-qizlar masalasini faqat ijtimoiy himoya doirasida emas, balki inson huquqlari, siyosiy vakillik, gender tenglik va fuqarolik jamiyati rivoji bilan bog‘liq yaxlit hodisa sifatida tahlil qilishni talab etadi.

2017–2026-yillarda O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquqiy maqomini mustahkamlash davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu jarayonni shartli ravishda uch bosqichda ko‘rib chiqish mumkin: 2017–2019-yillarda institutsional va huquqiy asoslarning shakllanishi; 2020–2023-yillarda gender tenglik kafolatlarining kengayishi va himoya mexanizmlarining takomillashuvi; 2024–2026-yillarda esa qabul qilingan me’yorlarning amaliy ijrosi, ayollar imkoniyatlarini kengaytirish va natijadorlikni baholash masalalarining dolzarblashuvi. Bu davrlashtirish muallifning tahliliy yondashuvi bo‘lib, islohotlarning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatishga xizmat qiladi.

Dastlabki bosqichda xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning bandligini ta’minlash, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish va huquqiy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlar kuchaydi. 2019-yil 2-sentabrda “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-562-son Qonun hamda “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ-561-son Qonunning qabul qilinishi mazkur yo‘nalishdagi muhim huquqiy qadam bo‘ldi. Ushbu hujjatlar teng huquqlilikni ta’minlash, kamsitishning oldini olish va xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilishning qonuniy asoslarini mustahkamladi [1; 2].

Gender tenglik masalasini xalqaro ilmiy yondashuvlar asosida o‘rganishda amerikalik siyosatshunos Anne Phillipsning siyosiy vakillik haqidagi qarashlari muhim ahamiyatga ega. Uning The Politics of Presence asarida siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida turli ijtimoiy guruhlar, jumladan, ayollarning real ishtiroki masalasi tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv O‘zbekiston tajribasini o‘rganishda ham ahamiyatli: ayollarning huquqiy jihatdan teng imkoniyatga ega bo‘lishi bilan birga, ularning qarorlar qabul qilish jarayonida amalda ishtirok etishi ham muhim mezon hisoblanadi [3].

Avstraliyalik tadqiqotchi Raewyn Connellning gender munosabatlariga oid qarashlari esa jamiyatdagi imkoniyatlar va ijtimoiy rollarning shakllanishini tahlil qilishga yordam beradi. Uning

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

yondashuviga ko‘ra, gender munosabatlari faqat individual tanlovlar bilan emas, balki ijtimoiy institutlar, mehnat taqsimoti va hokimiyat munosabatlari bilan ham bog‘liq. Shu jihatdan, O‘zbekistonda xotin-qizlarning siyosiy va iqtisodiy faolligini oshirish uchun huquqiy kafolatlar bilan bir qatorda, ta’lim, bandlik va rahbarlik lavozimlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish ham zarur [4].

2020–2023-yillarda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga doir mexanizmlar yanada takomillashtirildi. 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot dasturlarida xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning bandligini oshirish va jamiyatdagi mavqeini mustahkamlashga oid vazifalar belgilandi. 2023-yilda qabul qilingan konstitutsiyaviy yangilanishlarda esa O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 58-moddasida xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi hamda davlatning ularga teng huquq va imkoniyatlarni ta’minlash majburiyati mustahkamlandi [5].

2023-yil 11-aprelda qabul qilingan O‘RQ-829-son Qonun bilan xotin-qizlar va bolalar huquqlarini ishonchli himoya qilish tizimini takomillashtirishga qaratilgan o‘zgartirishlar kiritildi. Mazkur davrda oiladagi zo‘ravonlik va tazyiq holatlariga qarshi huquqiy choralar kuchaytirildi. Bu o‘zgarishlar xotin-qizlar huquqlarini himoya qilishni faqat umumiy tenglik tamoyili bilan cheklamay, xavfsizlik va huquqiy himoya masalalarini ham alohida e’tiborga olish zarurligini ko‘rsatadi [6].

Xotin-qizlarning siyosiy faolligini baholashda ularning parlament va mahalliy vakillik organlaridagi ulushi, saylov jarayonlaridagi ishtiroki hamda boshqaruv lavozimlariga tayinlanishi muhim ko‘rsatkichlardir. O‘zbekiston Markaziy saylov komissiyasi ma’lumotlarida 2023-yilgi saylov qonunchiligi islohotlari doirasida siyosiy partiyalardan deputatlikka nomzodlar orasida ayollar ulushiga qo‘yilgan talab kamida 40 foiz etib belgilanganligi qayd etiladi. Ushbu talab ayollarning siyosiy vakilligini oshirishga qaratilgan institutsional mexanizmlardan biri hisoblanadi [7].

Biroq nomzodlar orasidagi ulushning oshishi ayollarning siyosiy ta’siri va qarorlar qabul qilishdagi imkoniyatlari to‘liq ta’minlanganini o‘z-o‘zidan anglatmaydi. Buning uchun saylangan ayollarning tashabbuslari, qonun ijodkorligidagi ishtiroki, rahbarlik lavozimlaridagi vakolati va saylovchilar bilan aloqalari ham o‘rganilishi kerak. Shu sababli xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini faqat miqdoriy ko‘rsatkichlar bilan emas, balki ularning qarorlar qabul qilishga qo‘shayotgan hissasi bilan ham baholash lozim.

2024–2026-yillar kesimida islohotlarning samaradorligini o‘rganishda qonunchilikdagi kafolatlar va ularning kundalik hayotda amalga oshishi o‘rtasidagi munosabat alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda ayollarning sifatli ta’lim olishi, munosib ish bilan ta’minlanishi, tadbirkorlik faoliyatini yuritishi, moliyaviy resurslardan foydalanishi va zo‘ravonlikdan himoyalanish imkoniyatlari muhim mezonlar hisoblanadi. BMTning Xotin-qizlar tashkiloti ma’lumotlarida O‘zbekistonda ayollarning parlamentdagi vakilligi oshgani bilan birga, gender tenglikka oid ayrim ko‘rsatkichlar va ma’lumotlarni muntazam kuzatish tizimini yanada rivojlantirish zarurligi ham qayd etiladi [8]. Demak, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini rivojlantirishda qonunlarning mavjudligi bilan bir qatorda, huquqiy savodxonlikni oshirish, ijtimoiy stereotiplarni kamaytirish, hududlar o‘rtasidagi imkoniyatlar tafovutini qisqartirish va davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish muhimdir. Ayniqsa, qishloq joylarda yashovchi, nogironligi bo‘lgan yoki og‘ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan xotin-qizlarning huquqiy va iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish masalasi izchil e’tiborni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, 2017–2026-yillar O‘zbekistonda xotin-qizlar huquqlarini ta’minlash va ularning ijtimoiy-siyosiy faolligini rivojlantirishda muhim huquqiy hamda institutsional o‘zgarishlar davri bo‘ldi. 2019-yilda teng huquqlilik va zo‘ravonlikdan himoya qilishga oid qonunlarning qabul qilinishi, 2023-yilda konstitutsiyaviy kafolatlarning mustahkamlanishi hamda saylov qonunchiligidagi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o‘zgarishlar ushbu jarayonning asosiy yo‘nalishlarini belgiladi. Bizningcha, keyingi bosqichda islohotlar samaradorligini baholashda xotin-qizlarning nafaqat huquqiy maqomi, balki mustaqil qaror qabul qilish, iqtisodiy resurslardan foydalanish va siyosiy jarayonlarga mazmunli ta’sir ko‘rsatish imkoniyatlariga ham ustuvor e’tibor qaratish lozim. Gender tenglikning barqaror rivojlanishi qonunchilik, ta’lim, iqtisodiy mustaqillik va ijtimoiy munosabatlardagi o‘zgarishlarning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-562-son, 2019-yil 2-sentabr. Rasmiy manba.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-561-son, 2019-yil 2-sentabr.
3. Phillips A. The Politics of Presence. – Oxford: Clarendon Press, 1995.
4. Connell R.W. Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics. – Stanford: Stanford University Press, 1987.
5. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. – Toshkent, 2023. – 58-modda.
6. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi O‘RQ-829-son Qonuni. Xotin-qizlar sohasiga oid qonunchilik hujjatlari.
7. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi. Gender tenglik va saylovlarda xotin-qizlarning ishtiroki. – 2023. Elektron manba.
8. UN Women. Country Fact Sheet: Uzbekistan. – UN Women Data Hub. Elektron manba

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.